

Орхідеї з тропиків

Олесь Гончар

Перед вами споруда розміром ледве чи не з єгипетську піраміду. Тільки споруда ця — на колесах. Дерев'яна вона. Химерна. Власне, про неї можна б сказати, що це величезна незграбна гарба, однак призначення її зовсім не господарське, не для того, скажімо, щоб возити з поля снопи. Перед вами королівська колісниця. Вежа багатоярусна. Яскрава гора, вся розфарбована в червоне та золоте. Можна уявити, яка це була проблема — надати рух цій громіздкій рипучій споруді, скільки волів чи слонів треба було запрягти під час королівської церемонії, щоб ось така грізна, вохряно-червона, аж палаюча позолотою гора з вартою та герольдами на верхніх ярусах могла просуватися люд1 ними вулицями Бангкока, викликаючи подив і захват, а ще, мабуть, частіше трепет підлеглих... Повіз справді імпозантний. І впряженими в колісницю мали бути неодмінно люди, і впрягалось їх небагато й немало — триста чоловік! Це тільки тих, котрим належало тягти вперед ясновельможну колісницю-гарбу, а ще й позад неї невідлучним супроводом рухалась численна команда особливого призначення — команда людей-гальм, чиїм обов'язком було цю важезну колісницю стримувати, гальмувати, плечима давати їй рівновагу на крутих поворотах.

В наші дні ця гігантська, вражаюча розмірами колісниця, ставши експонатом в національному музеї, виконує свою головним чином інформаційну службу, щось вона виповідає людям приїжджим. Адже з царської цієї колимаги мовби ще не вивітрився дух екзотичної й свавільної минувшини, багатівікових феодальних звичаїв, які для нас мимовіль перегукуються з похмурими звичаями кріпаччини, з часами декоративних потьомкінських сіл та іншими витівками розбещеного панства... Стоячи перед цією застиглою багатоярусною спорудою, ви мимовіль відчуваєте бажання уявити юрмища отих людей-тягачів та людей-гальм, чиї життя вважалися, звичайно ж, тільки додатком до такої розцяцькованої вавілонської вежі на колесах.

Виникне також бажання уявити, з яким почуттям дивилась на грізну цю колісницю дівчина незвичайної долі, бранка новітніх часів, котрій, будучи родом українкою, судилося потім стати тайландською принцесою, може, найнещасливішою з усіх на світі принцес... Життя її схоже на легенду, на суцільну пригоду, сповнену розпуки й трагізму. До революції королі Таїланду, як відомо, підтримували досить тісні зв'язки з імператорським двором династії Романових, тим-то й сталося так, що один з принців, навчаючись у Петербурзі, закохався в українську дівчину, яка жила на той час там і котра відповіла йому взаємністю, а далі сюжет розгортався вже за отим гірким народним прислів'ям: дай серцю волю — заведе в неволю... Кажуть, була вона освічена й гарна собою, ця юна чернігівка, чия врода не раз дивилася в ясні води Десни, і нібито не вінець майбутньої королеви спокусив дівчину, а лише чисте почуття кохання спонукало її податися в мандри, в краї невідомі, де їй довелося відчути на собі найтяжчі удари долі. Не всміхнулося на чужині щастя нашій юній землячці, не став її обранець

володарем пишної королівської колісниці, не довелося молодій парі закоханих сидіти високо під отим золотим балдахіном, бо, згідно з традицією, той із принців, який одружувався з іноземкою, назавше позбавлявся права на трон.

Ще одна історія двох розбитих сердець, ще одна людська драма, така незвичайна, що аж дивно, чому вона не стала твором музики, поезії або чому не виведено її на екран... Таїландці неохоче відгукуються на згадку про цю давню історію, про це дивне кохання, що спалахнуло колись серед білих ночей Півночі, щоб згаснути потім — з муками й болем — серед духмяно-щів темних ночей тропічних. Нашим співрозмовникам, людям інтелігентним, вихованим по-сучасному, ніби аж ніяково й соромно за всі ті приниження, що їх тут колись було завдано беззахисній чужинці, душа якої проти всіх підступів та цькувань придворної камарильї — як єдиний свій захист — тільки й могла виставити довірливе почуття закоханості, безмовний голос юного, відданого серця.

Одначе, коли заходить мова про шляхи наших взаємин у минулому, навряд чи й згадається вам що-небудь інше, крім цієї напівлегендарної, повитої в екзотичні тумани історії. Як мало ми знаємо одне одного! Скільки наївних запитань, викривлених суджень почуєте у таїландській столиці навіть від людей, настроєних щодо вас доброзичливо.

Про легендарну принцесу, скажімо, зовсім не йшлося, коли Асоціація таїландських письменників запросила мене на зустріч, тут панували інші зацікавлення. Господарі наші хотіли більше знати про життя радянської літератури, про те, що пишеться і друкується мовами численних народів Країни Рад. Річ у тім, що доступ радянської книги сюди обмежений, власне, це країна закрита для контактів з радянською культурою, штучно перетнуто шляхи для взаємного культурного спілкування. В країні, де сильний мілітаристський дух, зв'язки з світом соціалізму деким трактуються як рішуче небажані.

І все ж присутні на нашій розмові таїландські письменники,— а це переважно жінки, привітні, тактовні, схожі на скромних сільських учительок,— як виявилось, добре обізнані з російською класикою, вони в захваті від Чехова, Толстого, декотрі чули також і про Тараса Шевченка та Лесю Українку, трохи навіть знайомі з творами сучасного українського письменства,— просто зворушлива та щира уважливість, з якою ці відгороджені від нас численними бар'єрами й зовсім невідомі раніше нам друзі, готуючись до зустрічі, повишукували найменші публікації в англомовних "прогресівських" виданнях та в журналі "Радянська література", що виходить в Москві іноземними мовами, знайдене проштудіювали все до словечка, бо їм хочеться більше знати про людей того поетичного краю, що його колись натхненно змалював Микола Гоголь своїм чарівницьким пером.

Вони чули про Київ, чули, що то місто краси фантастичної, одне з найчудовіших на планеті...

— Та от чи вдасться його коли-небудь побачити?

Смуток і сумнів у голосі, бажання дружби, жага пізнання.

Небагато, однак, й ми знаємо про них, про їхнє життя. Наше знайомство з країною досить побіжне, до того ж становище гостя обмежує можливості, адже є речі, про які не годиться тут розпитувати, так велить східна делікатність, не кажучи вже про мовний бар'єр. З учасників нашої делегації лише ОДІРІ — молодий москвич — знає тайську мову, знає так досконало, що господарі, визнані в країні лінгвісти й поважні оці письменниці, раз у раз голосно дивуються досвідченості нашого перекладача, весело запевняють, що цей хлопець просто мовними перлами сипле,— звідки йому відомі такі рідко вживані звороти, дотепи та афоризми народної тайської мови?

Палить спека. Календарно зараз зима, січень, тож дивно нам бачити з відкритого павільйону буяння зелені по берегах ріки, мимоволі подумається, що Київ о цій порі завалений снігами, в Шереметьєво, звідки ми вилітали, мете завірюха, а тут люди ховаються від сонця по затінках, таїландці ніколи не бачили снігу, і неподалік від нас на тлі цілоденно ясного неба рожевим квітом величезна бугенвілія цвіте! Кожна гілочка обсіпана ніжними пелюстками, схожими на горошок польовий... Чиста розкіш, дарунок тропіків...

Оця вічноквітуча в сонячній рожевості бугенвілія та ще оті каламутні, протікаючі біля неї, стічні канами, де, замість місточка, дошку хистку перекинута для пішоходів,— це Бангкок у подробицях, це мовби його візитна картка. Бугенвілія майже наша землячка, вона родом із Середземномор'я, європейці завезли її сюди, і вона одразу прижилась у цьому благодатному кліматі й відчувається тут чудово. Стічні ж повсюдні канами, що зустрінуться вам навіть за два кроки від фешенебельного сучасного готелю,— то спадщина тих часів, коли ще й Бангкока як єдиного цілого не було, а лиш купчилися тут на заболочених низинах численні поселення, що потім зрослися в це кількомільйонне місто-гігант. Якщо вже говорити про контрасти, то оце вони тут, де окутані садами вілли багатіїв сусідять з районами трущоб, в тисняві та бруді розкиданих побіля смердючих каналів, котрі перетинають Бангкок в усіх напрямках.

"Венеція Сходу" — казали колись про Бангкок. Певне, канали тоді ще не були артеріями бруду, не задихались люди від смогу та автомобільного чаду... Юні танцівниці, щоб розважити короля, виступали ночами на плотах, які поволі пропливали каналами міста, танці відбувалися неодмінно при місячному сяйві,— так велів звичай...

Вдень місто живе діловим, сучасним життям, де ринуть і ринуть автомобільні і людські потоки, а нічний Бангкок — то вже світ особливий, з'являються ніби інші люди. Ось вони юрмляться, гомонять у скверику, перегукуються, щось печуть, смажать, готуючи для себе тут вечерю; поруч майстри різьби пропонують вам дерев'яних слоників власного виробу, ще далі заклопотані віруючі запалюють ароматні палички сандалового дерева, щоб цими ритуальними пахощами та живими вінками виявити шану й послух своєму скромному Будді, чия постать у звичній позі вічного роздуму бовваніє в закутку скверика. Звісно, це лиш поверхневий шар нічного життя безкрайого східного міста, що ховає від стороннього ока безліч екзотичних своїх таємниць.

Вже після відвідин цієї країни в пресі з'явилися сенсаційні повідомлення про

існування невідомого ринку в столиці Таїланду, про те, що десь тут, на вулиці, яка так і зветься: Невідомка, сучасні гендлярі майже безборонно продають багатим малолітніх рабів, шкільного віку хлопчиків та дівчаток. Так принаймні повідомило Лондонське товариство боротьби з рабством, а західнонімецький журнал "Штерн" і в деталях розповів, як спритні агенти сотнями й тисячами збувають таїландську дитвору власникам фабрик, з вигодою перепродують цинічним визискувачам нещасних дітей, куплених за безцінь у знедолених їхніх батьків. Так юне життя, лише ступивши у світ, уже прирікаєть-ся на багаторічне й цілковите безправство. "Більшість дітей,— пише "Штерн",— ніколи не бачать денного світла, їхнє життя минає на фабриці, там вони працюють, там їх сьак-так годують, там діти й сплять на голій кам'яній підлозі поряд з верстатами. Вони не що інше, як маленькі раби".

Викинуть цих маленьких рабів за ворота, аж коли вони досягнуть повноліття, бо за існуючим законом з повнолітніми господар повинен укладати трудовий договір і платити за працю. Отже, ви, повнолітні, йому тепер не потрібні, фабрика шукатиме й знайде малолітків.

Ясно, що такі речі не афішуються, ніхто не стане розповідати про них делегаціям,— вам краще покажуть славнозвісну колекцію Будд, справді чи не найбагатшу на весь азійський континент. Зібрання статуй вважається гордістю Бангкока. Сотні їх тут звезені з різних країн — Будд японських, китайських, кхмерських, цілі шереги Будд, усміхнених або сумовитих, спокійних та самозаглиблених зустрічатимуть вас найтоншими відтінками настроїв, дивуватимуть невловними виразами облич, де кожна задума чи усміх для вас буде загадка.

Колекція рідкісна, унікальна, за все це, звичайно, спасибі, однак що ж там — "за річкою, у затінку дерев"? Що по той бік цих швидкоплинних вод ріки, котрі несуть і несуть перед вами цілі плаваючі острови водоростей, живі пластовні лотосів та водяних гіацинтів? Яке життя криється за тими густими заростями та стрункими силуетами пальм, серед яких іноді промайне людська постать мовби чимось зацікавлена чи сполохана?

...Дорога летить щодалі від столиці, кудись у південні провінції. Без кінця тягнуться рисові поля, пальмові гаї, їх тут цілі ліси, цих кокосових пальм, що, здається, були даровані людині ще за часів Адамових... Близько від шляху росте славетна своїми плодами папайя, підступають до траси банани, хлібне дерево... Родить усе тут круглий рік, земля багатюща, рослинність всюди буйна, повносила. "Рай!" — не раз думається вам.

Були нібито на землі в сиву давнину такі чотири тисячоліття, коли людство не знало воєн. Археологічні знахідки в Таїланді, серед яких є ряд сенсаційних, змусили багатьох дослідників інакше глянути на історію цивілізації. Чи тільки в Дворіччі її колиска? Золотий вік, чи не тут він існував колись? Люди, які населяли місця нинішніх тайських розкопок, виявляється, жили протягом чотирьох тисячоліть в умовах постійного миру, жили в достатку й злагоді,— археологи серед численних знахідок не виявили жодних слідів нашестя, стихійних лих, а на останках людей — жодних знаків

передчасної вимушеної смерті!

Відкриття чи ще одна мрія про світанкову райську еру людства?

Справді-бо, як щедро дала всього тут природа людині, щоб була вона в достатку і щасті. Але чому ж нині дітей продають у неволю? І чому ці озброєні кремезня-ки, що супроводять нас в автобусі, хлопці з охрани, що й ночами невідлучно чергують у коридорах готелю, оберігаючи недоторканість делегації, чому вони й зараз так сторожко вглядаються в простір, в довколишні зарості? Чи не тому, що прикордоння країни всюди кишма кишить звиклими до терору полпотівськими бандами?

Ночувати доводиться далеко від Бангкока, в маєтку власника багатющих ананасових плантацій, бо ніякого готелю поблизу нема.

Господар маєтку — ранчо, гасієнди чи як там? — опецькуватий і не вельми привітний, він, так би мовити, в класичному вигляді репрезентує свій привілейований клас, в його набундюченості є щось комічне, тим-то хтось із наших після знайомства кинув про нього жартома:

*— Плантадор.

І так він уже й далі йтиме під цим іменням, котре явно йому пасує. На власних його плантаціях — вони розкинулись на рівнинах до самої Сіамської затоки — ананаси родять чудово, господар всюди шукає для них ринків збуту, чомусь він уявив, що й ми можемо відповідно вплинути на наших торгпредівців, схиливши їх укласти з ним вигідні для нього контракти,— ананасний магнат давно про це мріє. Хоч і народжений тут, у тропічному кліматі, плантатор, однаке, теж потерпає від спеки, піт котить з нього ручаями, темне з туго налитими щоками обличчя та круті його в'язи лисніють, мовби змащені риб'ячим жиром. Спекою роз-млявило нашого супровідцю, здається, більше ніж нас, таке враження, що його діймає дрімота. Він, цей опецьок, весь час ніби сонний, і тільки тоді й ожвавлюється, коли мова заходить про справи комерційні, про економічні вигоди чи невигоди, в кого що можна купити, а кому що продати — ось тоді очиці його враз оживуть, заблищать! Відігнавши дрімоту, він настійливо пропонує нам оглянути свою гордість — консервний завод, де все перебуває ще в стані розбудови. Господар докладно розтлумачує нам всю технологію виробництва, потім знов спрямовує автобус у глиб ананасових плантацій, не минаючи жодної з них.

Почувається, що влада плантатора в цих володіннях безмежна, супроводить його ціла ватага лакизників, пронозистих, запобігливих молодиків, між ними вигулькує то тут, то там навіть місцевий шериф, довготелесий, запопадливий, він бігає трясогузом сюди-туди, аби догодити господареві. В'ються тут і місцеві діячі котроїсь із партій,— плантатор з серйозним виглядом запевняє, що в нього тут своя, власна партія, одна з десятків існуючих у Таїланді...

А що ж ото бовваніє в глибині плантацій, що то за жалюгідні хатини розкидані де-не-де, поміж самотніх пальм, уподовж каналів? Дим куриться, жінки з дітьми сидять біля якоїсь незрозумілої купи збіжжя чи що, обличчя в жінок — в таку спеку! — закутані темним ганчір'ям, може, від диму...

— Що то за люди? Що вони роблять?

Нам пояснюють, що то сім'ї тих, чиїм заняттям є випалювати в напівземлянках деревне вугілля. Робота специфічна. Нелегка. Пояснюється нам про це скупю, впівслова, а щоб підійти до тих людей, тут про це не може бути й мови. Не заведено. В плантатора свої правила, своя гостинність, от його ранчо — до ваших послуг. Господар має репутацію людини гостинної. Ананасова ця гасієнда багатьох столичних його приятелів розважала, вона й вашу делегацію прийме на цілу ніч, буде тут вам видано все необхідне для купання — можете йти, плавати при місяці у теплих водах Сіамської затоки, це ось зовсім поруч...

Так і поїдемо з тієї плантаторської вілли в цілковитому невіданні, що ж то за люди були, закутані ганчір'ям до очей безмовниці, котрі день крізь день ковтають дими біля курних своїх вогнищ посеред плантацій, не маючи права на спілкування з приїжджими людьми? Що думають вони, якими почуттями живуть і що промовили б до вас мовчазні їхні погляди? Розділені невидимим бар'єром, лише з відстані бачили їх, тих похилених у праці жінок, одначе й з відстані читалися в їхніх зневолених позах сум і скорбота... Ось про кого могла б розповісти нам таїландська література, ось про чию долю міг би дізнатися світ із творів наших таїландських колег...

Згодом будемо ще на фермі, де вирощують крокодилів, де напівголий сухоребрый доглядач зморено спочиває, присівши на живу крокодилячу спину, відчуваючись при цьому спокійно, ніби сидить на сірій каменюці, побуваємо також в одному з перших кооперативів на королівських землях...

Нам було приємно дізнатися, що таїландці люблять читати. Книга в них користується, може, навіть більшою шаною, ніж у декотрих західноєвропейських промислово розвинених країнах. Тут своя культурна традиція. Добрі звичаї народу, його привітність і щирість, вони відчуваються в усьому, а найперше, мабуть, у художній народній творчості. Людей обдарованих зустрінеш повсюди. На телевізії нам показали студію, де саме йшла репетиція молодих артистів, відібраних по конкурсу,— скільки вродженої пластики й грації в кожному жесті, в кожному русі цих східних смаглявих красунь, що вродою так нагадують степових українців...

Крізь духоту тропічної ночі лине музика, виникають сцени з "Рамаяни", один за одним вихряться колоритні, з різних районів країни, національні танці — допізна дивимося за містом концерт. Мій посольський знайомий в перерві розповідає про один цікавий факт із ряду тих загадкових, які ще ждуть від науки належних пояснень. Живе нібито в горах Таїланду плем'я, яке привернуло увагу етнографів тим, що жінки цього племені вишивають напрочуд гарно і вишивають... хрестиком! Тобто тим способом, що його ніколи в глибинах Азії не існувало, адже візерунки, орнаменти тут зовсім інші. Отже, етнографічний феномен, диво! І хто скаже, звідки в того гірського племені зовсім не властиві місцевим традиціям орнаменти? Припущень можна наслухатись різних, почуєте навіть таке: чи не відгомін це тих сивих полиневих часів, коли Чінгісханові орди хапали в неволю дівчат-слов'янок десь на берегах Дніпра чи в Карпатах і гоном гнали у глиб своїх несходимих азійських володінь? І чи не тому дівчата-тайки вродою іноді зовсім як наші чорноброві українки?

Якщо це навіть цілковита фантазія, то все ж і вона несе в собі певний зміст. Бо є ще стільки на світі явищ не досліджених, шляхів забутих, стежин, що губляться в темряві століть. Людство здавна знало шляхи міграцій, контакти між народами виникали раз у раз, але як часто були то лише контакти ворожнечі, горя, кривавих драм людських.

Сучасна епоха потребує інших контактів: народи стужились за контактами дружби, взаєморозуміння, чесної людської солідарності. Якраз місія дружби й привела нас сюди. Таїландці відповідали нам взаємністю. Всюди, хай буде то в університеті чи на зустрічі з письменниками, в цехах підприємств чи в Орхідей-центрі, чудовому господарстві, що постачає орхідеями ледве чи не всі міста континенту,— скрізь ви МОГЛИ відчувати, що ви бажані, що ваша соціально оновлена, багатомовна країна цікавить тут багатьох.

Під час відвідин Орхідей-центру познайомили нас із його науковим керівником, жвавим професором-селекціонером, котрий усе своє життя присвятив орхідеям. Ще по дорозі таїландці з гордістю розповідали нам про свого ентузіаста-квітникаря, запевняючи, що на

відміну від сучасних плантаторів, це той, хто не для зиску живе на світі, він справді за покликом душі присвятив себе квітам, його захоплення виникло з творчої пристрасті, лише з любові до краси.

— Лицар орхідей,— чуємо про нього від перекладача.— Не щадить себе для примноження краси життя,— є й такі люди на світі...

Уславлений цей професор зустрів нас привітно, з підкресленою доброзичливістю.

— О, нам відомі ваші київські орхідеї,— почули ми від ученого,— вони вже брали участь навіть у космічних експериментах... Тайські там не бували, але вони сестри вашим... Може, навіть один і той же сівач десь у прадавності їх по планеті засівав...

Насамкінець селекціонер висловив бажання подарувати нам орхідеї, щоб і до Києва помандрував один із його нововиведених сортів. Ми посміялись: зима, тисячі миль відстаней,— ні, таке не для орхідей, не для зимових перельотів цих найніжніших у світі рослин... За іншими зустрічами — протокольними й непротокольними — нам навіть і забулась розмова про подарунок, про фантастичний намір таїландського селекціонера.

Однак у ніч відльоту в аеропорту чемні урядовці раптом кличуть учасників делегації в окрему кімнату і з урочистою обережністю відкривають на столі дбайливо упаковані для кожного з нас коробки, повні живих орхідей, де кожна гілочка в пластмасовій пробірці з розчином, який живитиме цвіт...

— Будь ласка, на спомин про Таїланд...

— З собою? — всміхається хтось.— На другий кінець континенту?

Багато днів потім тендітні ці орхідеї з далеких тропіків, квіти найтендітніші, може, з усього живого, чудово квітували в Москві, і в Києві, і в Алма-Аті, нагадуючи кожному з нас про нових наших друзів, про те, що потяг до людської солідарності стає знаменням часу, всепереможною потребою епохи.